

ПАНГЕРМАНІЗМ ТА КОЛОНІАЛЬНА ПОЛІТИКА НІМЕЦЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1890–1900)

Рибалко Олександр,
студент III-го року навчання
факультету історії, бізнес-освіти та права
Центральноукраїнського державного
університету
імені Володимира Винниченка
e-mail: 9754505@cuspu.edu.ua

Науковий керівник: **Бабак Оксана,**
кандидат історичних наук, доцент,
кафедра історії України та всесвітньої
історії
Центральноукраїнського державного
університету
імені Володимира Винниченка

Історія німецького колоніалізму нині набуває особливого значення, оскільки Німеччина – впливовий гравець на світовій арені. Більшість дослідників, зазвичай, акцентують увагу на зовнішньополітичних аспектах, які визначали колоніальну політику країни у XIX – на початку XX ст., але внутрішньополітичні фактори залишаються недостатньо вивченими. Серед цих факторів особливою проблемою є вплив політичних та громадських організацій, які підтримувалися урядом і, навіть, самим кайзером. Їхні погляди та дії значно впливали на формування колоніальних ідей у різних соціальних верств німецького суспільства. Особливе значення в цьому контексті має пангерманізм, який зміцнював імперські амбіції та сприяв розширенню колоніальної політики Німеччини. Тому розгляд цих внутрішньополітичних аспектів на прикладі «Пангерманського союзу», допоможе нам краще зрозуміти історію німецького колоніалізму та його вплив на формування подальшої історії країни.

Наприкінці XIX ст. стало характерним для Німецької імперії подальше посилення шовіністичних тенденцій у суспільстві. Вони, разом з геополітичною теорією та пангерманськими ідеями експансії, значно вплинули на колоніальну політику та перехід до «світової політики». Після відставки канцлера О. фон Бісмарка у 1890 р., підписання Гельголанд – Занзібарського договору і зміни у зовнішньополітичному курсі Німеччини, спричинили нову хвилю націоналістичних сил. Вони були орієнтовані переважно на континентальне (середньоевропейське) розширення, колоніалізм та експансіонізм, і прагнули до посилення

німецьких позицій як у Європі, так і в світі, шляхом активної участі імперії Вільгельма II в останній фазі світового розподілу влади [5, с. 80].

У 1894 р. остаточно оформився Пангерманський союз – організація, що сприяла піднесенню та активізації колоніального руху. В його діяльності, були ідеї колоніальної експансії, які набули першочергового значення. Саме він став дієвою ідеологічною зброєю в руках Вільгельма II. Більшість дослідників німецького колоніалізму визнають великий вплив цієї організації на політичну ситуацію в країні. Оскільки пангерманці були активними прибічниками агресивної колоніальної політики, вони одразу ж заручилися підтримкою імператора, який на той час розпочав активне втілення нових тенденцій німецької колоніальної політики, а також розумів важливість її підтримки зі сторони Пангерманського союзу. У декларації союзу, зазначалося, що «особливу увагу він буде приділяти подальшому розвитку німецького колоніального руху і його практичній результативності» [2, с. 87].

Колоніальне питання широко обговорювалося на науковому рівні. Так, у 1897 р. була опублікована «Політична географія» Ф. Ратцеля. У своїй книзі автор не лише підтримував колоніальні прагнення Німецької імперії, але й активно їх виправдовував. Він зазначав, що розташування Німеччини в центрі Європи вимагає переходу до активної колоніальної політики. Крім того, Ф. Ратцель не засуджував насильство як засіб набуття колоній, вважаючи це історичною необхідністю [2, с. 89].

До складу Пангерманського союзу входили парламентарі, більшість з яких належали до консервативної та націонал-ліберальної партій, а також професори, юристи, підприємці та офіцери. Фінансування союзу здійснювалося великими металургійними фірмами. Сам імператор також активно сприяв діяльності пангерманців, заручившись підтримкою цієї впливової організації, яка мала здатність залучити на свій бік не лише провідних політиків, а й уряд країни. Тому імператор прагнув наблизити до свого двору видатних підприємців і банкірів, які були членами союзу. Зокрема, Вільгельм II включав до свого оточення таких відомих промисловців, як Крупп та брати Штумм, а також представників «Дойче Банк». Імператор мав особливо тісні зв'язки з сім'єю Крупп, часто відвідував їхні фабрики та активно підтримував її у вищих владних колах [1, с. 365].

У відповідь на підтримку імператора, пангерманці також активно висловлювали прихильність політиці кайзера, особливо щодо колоніалізму. Першим кроком союзу стало поширення активної пропаганди про розширення колоніальних територій та агресивну колоніальну політику. У їхньому маніфесті заявлялося: «У нас ще немає такого ринку, який за будь-яких обставин був би задовільним для нашої промисловості, адже нам не вистачає колоній» [2, с. 88].

Головними засобами реалізації інтересів кїл, що підтримували Союз та імператора, були активна пропаганда через виступи депутатів у рейхстазі, тісне співробітництво з правлячими колами та використання преси. Починаючи з 1890-х рр., німецькі газети були наповнені закликами до захоплення колоній, як за межами так і в самій Європі. Наприклад, відомий журнал «Zukunft» публікував статті, які відображали цю пропаганду, закликаючи до війни проти Франції. У статті зазначалося про необхідність захоплення ряду східних департаментів Франції, аби уникнути збільшення іншонаціональних елементів у Німецькій імперії, пропонувалося викоринити все місцеве французьке населення. Автор статті, також натякаючи на традиції старогерманських варварів, висловлював намір триматися в рамках напівварварства, не звертаючись до насильства, але вимагаючи експропріації та контрибуцій від Франції [4, с. 55–56].

За допомогою впливу Пангерманського союзу Вільгельмові II вдалося переконати більшість членів правлячих кїл, що минула політика, яку проводив О. фон Бісмарка була дуже обмеженою, тобто за своїм спрямуванням була лише «європейською». Тепер Німеччина повинна перейти до ведення «світової політики». Завдяки Пангерманському союзу кайзер зміг виправдати більшість своїх військових заходів, необхідних для реалізації, так званого «нового курсу». Пангерманісти вперше висловили військові цілі німецького імперіалізму. Вони пропагували кайзерівські ідеї експансії через газети та журнали. Наприклад, К. Петерс вимагав створення великої німецької колоніальної імперії, що отримала підтримку від прихильників майже всіх німецьких політичних партій. Пангерманський союз підтримав кайзера в його прагненні мати міцний та сучасний військово-морський флот. Сприяючи прийняттю рейхстагом нового морського закону, Пангерманський союз отримав схвалення уряду і зріс у своєму значенні в країні [1, с. 366].

У своїй діяльності Пангерманський союз використовував різноманітні методи пропаганди. Місцеві організації союзу проводили загальні збори своїх членів один-два рази на місяць, події яких детально висвітлювалися в пресі. Важливу роль у пропаганді пангерманських колоніальних ідей відігравали різноманітні заходи, такі як виставки, вечори, урочистості до днів народження імператора або канцлера тощо. Відділення союзу часто організовували публічні лекції, диспути, екскурсії та спільні збори з іншими націоналістичними товариствами. З'їзди Пангерманського союзу ретельно висвітлювалися в німецькій і навіть зарубіжній пресі [4, с. 56].

У 1895 р. у Берліні була опублікована книга Тормана та Гьотша «Великонімеччина та Серединна Європа в 1950 році», видана Пангерманським союзом. Одним із основних аспектів у цій книзі був план залучення Австрії до німецького митного союзу. В цих планах велику роль відігравали нові залізниці, що мали проходити через Альпи до

Трієсту, а також з'єднання рік Рейн, Майна, Ельби, Одера та Дунаю в єдину судноплавну систему [5, с. 92].

Пангерманці також розглядали можливість залучення до митного союзу сусідніх держав, таких як Голландія, Бельгія, Швейцарія, Люксембург, а пізніше можливо і Румунія, що має вихід до Чорного моря. Це мало створити економічно незалежну зону в Центральній Європі, яка, при успішному розвитку, мала б мати всі необхідні ресурси для забезпечення безперешкодного розвитку народів, що мешкають в ній. Згідно з поглядами пангерманців, створювана Німецька імперія мала стати державою, де німці не лише населятимуть територію, але й володітимуть політичними правами та землею. Вони вважали себе панівним народом, що має право на управління, в той час як іноземці виконуватимуть другорядні роботи під їхнім керівництвом [5, с. 90–91].

Говорячи про головну мету Пангерманського союзу – національне об'єднання всієї німецької сукупності народів Центральної Європи, з метою створення Великої Німеччини. Хоча ця програма на перший погляд виглядала як великонімецька і пропонувала створення нової карти Центральної Європи, але насправді вона мало чим відрізнялася від майбутнього Німецького рейху за своїми кордонами. Реалізація цих планів була можливою лише за умови підкорення сусідніх народів та встановлення над ними панування. Ця програма, яка суперечить основам сучасної нації, потребувала спрямованого впливу на населення та уряд. Пангерманський союз розробив методи маніпуляцій, які виявлялися в організаційному плані в галузі агітації і боротьби за зміцнення свого впливу. Використання національних лозунгів стало засобом політики [2, с. 91].

Пангерманці активно виступали за створення митного союзу і виступали за цю ідею у німецькому рейхстагу. Лідер пангерманців, Хассе, у грудні 1899 р. заявив, що напрямок німецької світової політики визначається інтересами зовнішньої торгівлі. Він стверджував, що торговельна політика Німеччини повинна пройти крізь етапи: від лояльності до укладання угод, а від угод до панування. У 1897 р. Хассе опублікував книгу «Німецька світова політика», де він пропонував включити до складу митного союзу Середньої Європи Німецьку імперію, Австро-Угорщину, Бельгію, Голландію та Швейцарію. Такий митний союз мав об'єднати економічно область, яку колись політично об'єднувала стара Німецька імперія. Центральна Європа вважалася ключовою для реалізації світової політики німецького імперіалізму. Він вбачав завоювання європейського континенту першим кроком до світового панування Німеччини.

Пангерманці намагалися обґрунтувати нестримну експансію німецького імперіалізму також за допомогою расової теорії. У книзі

«Пангерманська Німеччина» Раймер писав, що «німецький народ охоплює не лише представників північної (німецької) раси, але й багато альпійців та середньоевропейців, а також різноманітні варіанти, що обумовлені змішанням північної раси з іншими расовими елементами» [1, с. 366].

У реалізації політики «*Drag nach Osten*» пангерманці приділяли значну увагу Османській імперії. Мета цієї політики була викладена в меморандумі «Право Німеччини на турецьке спадщину» (1896 р.). Її автори шукали «історичне коріння» німецьких претензій на Туреччину у висловлюваннях Ф. Ліста та його послідовників. Вони вказували, що одним із найголовніших завдань Німеччини повинна бути активна участь у неминучому розподілі султанської імперії, з анексією Малої Азії, Месопотамії та Єгипту, володіння якими матиме для Німеччини стратегічне значення [1, с. 364].

У кінці XIX ст. для німецького колоніалізму була характерна особлива агресивність, яка пояснюється загостренням протиріч між зростаючою економічною могутністю німецького імперіалізму, успіхами в проникненні з одного боку та недостатніми можливостями реалізації великих захопленицьких планів пануючих класів Німецької імперії – з іншого. З урахуванням протидії інших колоніальних держав, експансіоністські плани Німеччини могли бути реалізовані лише військовим шляхом. Посилення тенденцій до відкритого застосування сили відображалось в збройному збільшенні, будівництві великого військово-морського флоту, розвитку сухопутних сил армії і в ще більшому зростанні шовіністичної пропаганди, яка здійснювалась Пангерманським союзом [3, с. 6].

Висновки. Таким чином, ми окреслили лише кілька з головних напрямів колоніальної політики Пангерманського союзу. Можна стверджувати, що протягом першого десятиріччя його діяльності пангерманський рух отримав остаточне організаційне вираження.

Отже, підтримка Пангерманського союзу стала ключовим фактором у формуванні ідеології німецького колоніального руху наприкінці XIX ст. Ця організація швидко перетворилася з простої громадської організації у впливовий ідеологічний центр, який активно поширював колоніально-шовіністичні погляди серед населення Німеччини. Завдяки підтримці великого капіталу та інших суспільних верств, що прагнули зміцнити свій вплив, Пангерманський союз займав домінуюче положення в німецькому суспільстві, впливаючи на урядову політику та формування ідеології колоніального руху. Ця організація використовувала різноманітні методи пропаганди, такі як публічні збори, лекції, заходи та з'їзди, щоб просувати свої ідеї серед різних верств суспільства. Члени Пангерманського союзу, які займали важливі посади у німецькому суспільстві, підсилювали їх вплив та статус, роблячи організацію важливим гравцем у формуванні політичних та ідеологічних процесів у країні.

Таким чином, Пангерманський союз відіграв значну роль у формуванні ідеології та політики Німеччини наприкінці XIX ст., ставши однією з найвпливовіших шовіністично-націоналістичних організацій країни. Його вплив на суспільне життя, від політики до культури, сприяв активному розширенню німецького впливу у світі та підтримував колоніальні амбіції країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Косяк С. М. Пангерманський союз і колоніальне питання (1891–1900 рр.) / Питання німецької історії. 2007. С. 359–369. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pni_2007_2007_30. (Дата звернення 06.04.2024)
2. Личко С. О. Німецький колоніальний рух у 1894–1904 рр. та його вплив на колоніальну політику Вільгельма II. Сумський історико-архівний журнал. 2022. Вип. 16–17. С. 85–93 URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Lychko_Svitlana/Nimetskyi_kolonia_lnyi_rukh_u_1894_1904_rr_ta_ioho_vplyv_na_kolonialnu_polityku_Vilhelma_II.pdf (Дата звернення 06.04.2024)
3. Прийдун С. Англо-німецькі суперечності на тлі міжнародної європейської політики в кінці XIX – на поч. XX ст. Студентський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. 2013. Вип. 33. С. 3–8. URL: http://catalog.library.tnpu.edu.ua/naukovi_zapusku/stud-visnuk/stud_visn_13_33.pdf (Дата звернення 06.04.2024)
4. Троян С. С. Німецькі колоніальні товариства (друга половина XIX століття): Монографія / С. С. Троян, С. М. Косяк. Рівне. 2008. С. 68.
5. Троян С.С. Німеччина у боротьбі за «місце під сонцем» (колоніальна та «світова політика» в 1884–1900 рр.): Монографія / С. С. Троян. К.: Видавничий дім «Кондор», 2017. 152 с. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/31673/1/6%D0%A2%D1%80%D0%BE%D1%8F%D0%BD_%D0%9C%D1%81%D1%86%D0%B5_%D0%BF%D0%B4_%D1%81%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BC.pdf (Дата звернення 06.04.2024)